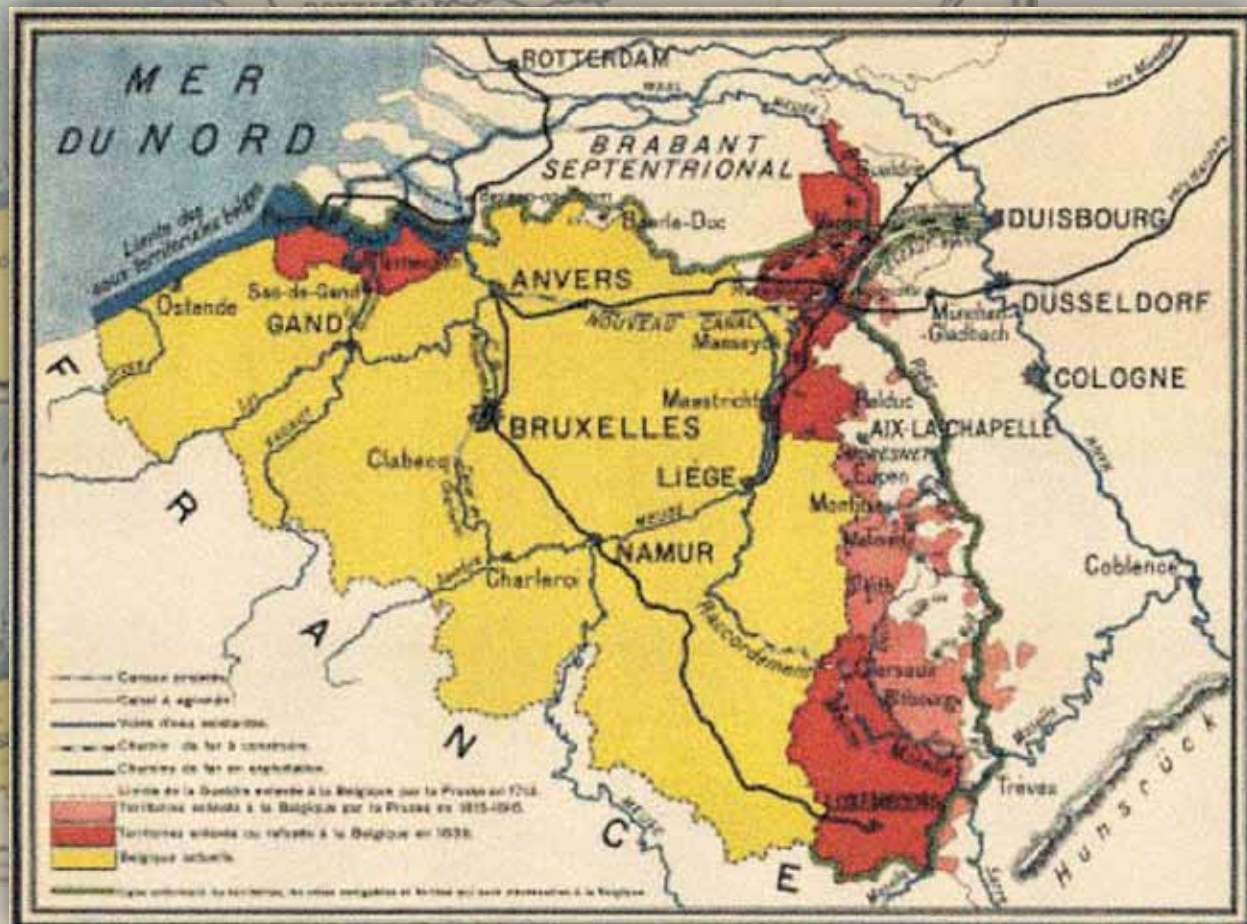

ANNEXIONISTEN AASDEN OP NEDERLANDS GRONDGEBIED

Tijdens en kort na de Eerste Wereldoorlog bestond er een beweging om België een flink stuk groter te maken na de geallieerde overwinning. Delen van Duitsland, Nederland en het groothertogdom Luxemburg stonden op het verlanglijstje. Bij de voorvechters van het ‘annexionisme’ zaten aparte figuren, zoals de advocaat-wielrenner Arthur Rotsaert.

KOEN MORTELMANS

Een van de bekendste voortrekkers van die aanhechtings- of annexatiebeweging was Pierre Nothomb (1887-1966), vader van de latere minister Charles-Ferdinand Nothomb. Een andere ‘annexionist’ was de Antwerpse advocaat Arthur Rotsaert (1874-1947). Hun streven naar een groter België vond steun bij sommige regeringsleden, maar anderen vonden dat het geen zin had Nederland te bruuskeren of zijn aan een nieuw militair conflict te wagen. De argumenten om de verschillende gebieden bij België te voegen waren vooral van historische aard: in het verleden hadden ze deel uitgemaakt van dezelfde structuren als de Belgische gewesten. Of de plaatselijke bevolking het aangenaam vond om van nationaliteit te veranderen, speelde geen grote rol. Om die bevolking te overtuigen organiseerden ze wel propagandacampagnes, vooral in Zeeuws-Vlaanderen en Nederlands Limburg. De geschiedenis in de strijd werpen was overigens erg riskant, want met gelijkaardige argumenten zou je heel België bij Frankrijk, Duitsland of Nederland kunnen voegen.

GESCHONDEN NEUTRALITEIT

Een ander argument was dat het neutrale statuut, dat België had gekregen in het verdrag over zijn onafhankelijkheid (1839), in 1914 waardeeloos bleek. Een van de garanten van dat verdragen, Duitsland, had zelf de neutraliteit geschonden. Nederland werd ervan beschuldigd dat het tijdens de oorlog niet helemaal neutraal was geweest, maar meer sympathie had betoond voor Duitsland. Zo had het ooit Duitse transporten van militaire bouwmaterialen toegestaan via Terneuzen. De andere geallieerde machten vielen hier echter niet over. België stelde dat het wegvallen van het neutrale statuut voldoende reden was om ook de rest van het verdrag van 1839 te heronderhandelen. Als het zich in de praktijk dan toch moest kunnen verdedigen, dan had het verdedigbare grenzen nodig. Het bezit van Zeeuws-Vlaanderen zou het mogelijk maken oorlogsschepen van eigen bondgenoten via de Schelde naar Antwerpen te laten varen. Het bezit van Nederlands Limburg – met vooral Maastricht – zou van de Maas een prima verdedigingslinie maken. Minder uitgesproken waren er ook economische argumenten. Als Zeeuws-Vlaanderen Belgisch grondgebied zou zijn, dan zou België zelf zeggenschap hebben over de afbakening en de uitdieping van de vaarroutes naar Antwerpen. Vandaag vormt dit nog steeds het onderwerp van dikwijls lastige onderhandelingen met Nederland. In Nederlands Limburg was recent steenkool gevonden. Maar zwaarwegender was door dat dit staartvormig stukje Nederland de kortste route liep voor een eventueel kanaal of een spoorweg naar de Ruhr, het belangrijkste Duitse industriegebied. Verkeer vanuit het

Al tijdens de oorlog dachten een aantal Belgische regeringsleden aan gebiedsuitbreiding. Gebieden die in aanmerking kwamen voor annexatie waren Nederlands-Limburg, Zeeuws-Vlaanderen, Eupen, Malmédy, St. Vith en Luxemburg. Op het kaartje hiernaast staan de gewenste gebieden in het rood gekleurd. In december 1918 richtte de Brusselse advocaat en katholiek Pierre Nothomb het Comité de Politique Nationale (CPN) op, een pressiegroep die ijverde voor annexionisme. De agitatie van het Comité kreeg geen vat op de bredere lagen van de bevolking, maar vond wel heel wat weerklank in politieke kringen. Tot de CPN-leden hoorde ook de Antwerpse advocaat Arthur Rotsaert, waarover meer op pag. 34 en 35.

Voor sommige tijdgenoten leek de oorlog een uitgelezen kans om heldendaden te verrichten of een politieke rol te spelen

Ruhrgebied zou dan via België en vooral Antwerpen kunnen gebeuren. Luxemburg kende dan weer een belangrijke staalindustrie. In 1911 was Arbed, tegenwoordig onderdeel van ArcelorMetal, er tot stand gekomen. De combinatie van het Belgische en het Luxemburgse staal zou de economische positie van België flink opkrikken. Tijdens de vredesonderhandeling in Versailles probeerde de Belgische delegatie dan ook de beoogde gebieden op de kop te tikken via onderhandeling en door het gewicht van de geallieerde partners Frankrijk, Groot-Brittannië en de Verenigde Staten in de schaal te werpen. Aanhangers van de annexatiepolitiek waren in de drie traditionele partijen te vinden. Maar ook hun uitgesproken tegenstanders zaten overal. Wat opvalt is dat de tegenstanders van annexaties ten koste van Nederland zich vooral in Vlaanderen en specifiek in Antwerpen situeerden. Figuren uit de Vlaamse Beweging als de liberaal Louis Franck en de christendemocraat Frans Van Cauwelaert streefden naar een toenadering tot Nederland. Vlak na de oorlog hadden heel wat activisten, Vlamingen die tijdens de oorlog met Duitse hulp een onafhankelijk Vlaanderen hadden willen realiseren, een toevlucht gezocht in Nederland. Ze bestreden er heel sterk de annexatiebeweging en schermden daarbij vooral met de tweederangsrol die het Nederlands in België speelde. De Nederlandse regering handelde koelbloedig. Op de achtergrond bereidde ze zich voor op een mogelijke militaire confrontatie. Maar ze zette vooral haar diplomaten in. Bovendien vonden de campagnes van de annexionisten in Zeeuws-Vlaanderen en Nederlands Limburg nauwelijks of geen aantrek bij de lokale bevolking. Uiteindelijk verwierpen de geallieerden alle Belgische eisen op Nederlands grondgebied.

TROOSTPRIJS...

Toch moest de Belgische delegatie niet met lege handen naar Brussel terugkeren. Met Rwanda-Burundi kreeg ze een bescheiden stukje van Duits Oost-Afrika toegewezen. Langs de oostgrens werd België vergroot met Moresnet, Eupen, Malmédy en Sankt-Vith. Malmédy was een overwegend Franstalig stadje, de aanhechting daarvan leek logisch. En Moresnet was bij vroegere vredesverdragen (onder meer dat van Wenen in 1815) omstreken gebleven. Het was bijna een eeuw lang semi-onafhankelijk. Dat er om zo'n kleine plaats zo lang werd getwist, had alles te maken met de aanwezigheid van de ooit belangrijkste zinkmijn van Europa. Helaas was die mijn in 1918 al een tijd uitgeput. De aanhechting van de Oostkantons, met Eupen als economisch belangrijkste plaats, leek dan ook eerder op een troostprijs. Het ‘referendum’ waarin de lokale bevolking de aanhechting goedkeurde, is erg betwistbaar: in de praktijk was er geen geheime stemming. Tegenstanders van de aanhechting bij België moesten zich met hun bezwaar officieel aanmelden,

terwijl het gebied al werd gecontroleerd door Belgische militairen. Toch tekende een aantal inwoners bezwaar aan.

... EN HOOFDPRIJS

Uiteindelijk viel er toch een hoofdprijs op tafel. Net als België was Luxemburg officieel neutraal en in 1914 door Duitse legers bezet. Na de bevrijding stond de rol van de toenmalige groothertogin en eigenlijk het hele politieke bestel ter discussie. De Fransen hadden gezien de gunstige militaire ligging interesse in Luxemburg. De Luxemburgers zelf spraken zich in een referendum uit voor een sterkere band met Frankrijk. Toch waren het uiteindelijk de Fransen zelf die Luxemburg adviseerden een economische unie te sluiten met België. België had immers een aantrekkelijk aanbod op tafel gelegd: in ruil voor Luxemburg ondertekende het een militair bijstandsverdrag met Frankrijk. Zo kwam in 1921 de Belgisch-Luxemburgse Economische Unie (Bleu) tot stand, met een gezamenlijke munt.

DE FIGUUR ARTHUR ROTSAERT

Kenmerkend voor de meeste aanhangers van het annexionisme is hun ongewone politiek-ideologische pad door de jaren heen. Zo was Jules Renkin (1862-1934), binnen de Belgische regering de belangrijkste steunpilaar van de annexionisten, een van de grondleggers van de christendemocratie in België. Hij trad onder meer op als advocaat van priester Adolf Daens. Later toonde hij zich een groot voorstander van de verwerving, door België, van de kolonie Congo. En de annexatiebeweging was sterk rechts nationalistisch getint.

Ook Arthur Rotsaert had een ideologische ommezwaai gemaakt. Aanvankelijk was hij een voorvechter van de vervlaamsing van het gerecht in Antwerpen. Als beginnend advocaat had hij stage gelopen op het kantoor van de vooraanstaande liberale flamingant Jan Van Rijswijk. Gaandeweg ging Rotsaert zich antiflamingantisch opstellen. Voor de Eerste Wereldoorlog bestond daarvoor nog een draagvlak, maar daarna verzeilde hij met die houding in Antwerpen in de politieke marginaliteit. De invoering van het algemeen enkelvoudig stemrecht –voor mannen– maakte er een einde aan tientallen jaren liberale dominantie in het stadsbestuur. En binnen de liberale partij was de betekenis van Franstalige lokale bourgeoisie ook fel verminderd.

Arthur Rotsaert was de zoon van een Antwerpse, uit West-Vlaanderen ingeweken onderwijzer-schooldirecteur. Tijdens zijn jeugd jaren beleefde Antwerpen een ongekende groei. Sinds het schrappen van de Scheldetol in 1863 kende de haven een gestage groei, in tonnenmaat en in infrastructuur. Tussen de Leien en de huidige ring kwamen ieuwe woonwijken kwamen in hoog tempo tot stand. Zeelieden brachten exotische dieren mee van hun reizen. Wanneer de kinderen Rotsaert op zekere dag met zo'n dier thuiskwamen stuurde vader Nicodemus hen er meteen mee naar de Zoo. Daar kregen ze echter nog meer de smaak

De legerleiding had geen hoge pet op van reserveofficieren als Arthur Rotsaert, hoogopgeleide mannen met een eigen mening die ze niet altijd voor zich hielden

voor avontuur te pakken. Het was een spannende tijd om in op te groeien.

ADVOCAAT-WIELRENNER

Het laatste kwart van de negentiende eeuw was de hoogtijd van de liberale, ondernemende burgerij. Ze werkte niet alleen mee aan de vooruitgang, maar zag er ook snel de resultaten van. Nieuwe fabrieken verwerkten grondstoffen uit de hele wereld. De stoomtrein was nog geen halve eeuw oud of de eerste fietsen reden al rond. En met het fietsen kwamen ook andere, moderne sporttakken overgewaaid uit Engeland, zoals football en boxing. Ook nadat de eerste lichting –gegoede– Antwerpse fietsers hun tweewieler had ingeruild voor een nog nieuwer speeltje, de auto, bleven ze in het wielrennen actief. In de prestigieuze nieuwe wijk Zurenborg lieten ze een voor die tijd majestueuze, 400 meter lange wielersbaan aanleggen. Arthur en zijn jongere broer Achilles namen er regelmatig deel aan wedstrijden. Arthur vestigde zelfs enkele Belgische records. Als wielrenner gebruikte hij een schuilnaam, want de Antwerpse balie was ertegen gekant dat haar leden zich actief bezighielden met iets als wielrennen. Toen zijn sportieve activiteiten toch bekend raakten, stopte hij met wielrennen. De bolwassing bij de balie kan nooit zo pijnlijk zijn geweest als de eerder confrontatie met zijn vader, na het behalen van zijn diploma rechten. Pas bij het zien van het diploma, behaald via de Centrale Examencommissie van de Staat, kwam vader Rotsaert te weten dat zijn zoon door de Université Libre de Bruxelles was buitengegoid, wegens een uit de hand gelopen studentengrap.

Wielrennen, boksen, schaatsen, zeilen, aan vrijetijdsbesteding geen gebrek bij de burgerij in de belle époque. De Rotsaerts vonden daarnaast nog voldoende tijd om zich in te zetten in bestuursfuncties in diverse verenigingen en artikelen te schrijven voor talrijke lokale tot buitenlandse kranten en tijdschriftjes. Er was geen mevrouw Arthur Rotsaert, wat een gedeeltelijke verklaring kan zijn.

WO I ALS AVONTUUR

Voor mannen als Rotsaert moet de Eerste Wereldoorlog in het begin een uitgelezen kans geleden hebben om een heldhaftig avontuur te beleven. Dat is hem ook ten dele gelukt. Toen de oorlog uitbrak, verwachtte overigens bijna niemand dat die meer dan vier jaar zou duren, en zoveel slachtoffers zou kosten. Recentere militaire conflicten waarbij België was betrokken, de opstand van 1830-31 inbegrepen, speelden zich over erg korte periodes of ver van huis af. Broer Achilles (1877-1956) was als vrijwilliger van het Rode Kruis einde 1899 ingescheept naar Zuid-Afrika. Daar vochten de republieken Oranje-Vrijstaat en Transvaal de Tweede Boerenoorlog (1899-1902) uit. In Vlaanderen ging veel sympathie uit naar de Boeren. Daarvan getuigen nog altijd in die periode gegeven namen zoals Krugerstraat of café Transvaal. De jongere Rotsaert ruilde na enkele maanden later zijn medische insignes in voor een uniform van het Boerenleger. De Britten maakten hem echter al gauw krijgsgevangen en zetten hem bij de eerste gelegenheid én zonder kleerscheuren op een boot naar Europa. Tussen de militaire acties door hield hij als oorlogscorrespondent zijn stadsgenoten op de hoogte van de gebeurtenissen, met

Tijdens de belle époque (eind negentiende, begin twintigste eeuw) kende ons land een nooit geziene industriële expansie. Vóór het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog was België de vijfde economische macht ter wereld. Voor de ondernemers onder de burgerij was dit een gouden tijd. Boven: Wielervedstrijd met de gebroeders Rotsaert op de wielersbaan van Zurenborg.

Links: Arthur Rotsaert in uniform tijdens de Eerste Wereldoorlog. (verz. KM)

leiding. Dat werd meteen gerapporteerd en een maand later was hij zijn strepen kwijt. Gelukkig voor hem hield Renkin hem de hand boven het hoofd en mocht hij op het eind van dat jaar zijn uniform weer aantrekken. Toch zou dit niet het laatste incident met de hiërarchie blijven. Uiteindelijk ging hij als kabinetsmedewerker voor Renkin werken. Als jurist had Rotsaert zich gespecialiseerd in het statuut van de Schelde. Hij werkte mee het Belgische standpunt hierover uit.

GEEN JURIDISCH STEEKSEL

Voor zijn opvallendste acties kreeg hij tot zijn grote spijt geen militaire erkenning. De legerleiding minimaliseerde zijn rol bij de geslaagde evacuatie van Antwerpen in oktober 1914. En ze ontkende –terecht– het militaire karakter van een andere actie. In de mistige overgangszone tussen de frontgevechten en de aftocht van de Belgische zone waren enkele door de Duitsers in beslag genomen schepen aan Nederlanders verkocht, naar Nederland overgebracht en op papier doorverkocht, tot ze, onder een nieuwe naam, weer in Duitse handen waren. Advocaat Rotsaert besloot geen lange juridische strijd aan te gaan, maar trok naar Nederland, vond een van die schepen, sloop aan boord van die sleepboot en vaarde er zonder verdere plichtplegingen mee naar Antwerpen. Rotsaerts pleidooien als advocaat waren dikwijls stof voor anekdotische verhalen. Hij bleef ook in de naoorlogse periode politiek actief en trok, bij het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog, op 64-jarige leeftijd meteen weer zijn uniform aan. Toch kwam hij zelfs in de lokale en Scheldepolitiek nooit meer op het voorplan.

'Dergelijke figuren waren meestal grillige, moeilijke mannen, die na een tijdje met iedereen ruzie kregen', besluit historica Maria De Waele, die haar doctoraatsverhandeling aan het annexionisme wijdde. Dat is misschien wat overdreven. Maar het is wel duidelijk dat voor sommige tijdgenoten de oorlog, al dan niet in de echte gevarezone, een uitdaging bleef om avontuurlijke heldendaden te volbrengen of tenminste een politieke rol te spelen. ❀